

N. BEECH.

J. Immerzeel, junior, excud.

VAN BYRONIAAN TOT BORSTBEELD

De literaire en visuele transformatie van Nicolaas Beets

RICK HONINGS

EIND 1837 VIEL DE LEIDSE, TOEN 23-JARIGE THEOLOGIESTUDENT NICOLAAS BEETS (1814-1903) een grote eer te beurt: zijn portret werd afgedrukt in de *Nederlandsche Muzen-Almanak* voor 1838. In een advertentie maakte uitgever Johannes Immerzeel jr. reclame voor het fraai uitgegeven boekje, dat uiterst geschikt was als geschenk voor de 'Schoone Sekse'. Dat Beets al in 1838 een portret kreeg in de *Muzen-Almanak*, is opvallend. In de jaren daarvoor waren het vooral gevestigde auteurs die op deze wijze werden vereerd. Beets' bekendste boek, de *Camera Obscura* (1839), was zelfs nog niet verschenen. Het belang van dit portret kan niet worden overschat. Het was de eerste keer dat Beets in beeld werd gebracht. Na Willem Bilderdijk was hij waarschijnlijk de auteur die het vaakst in Nederland werd geportretteerd. Een verschil met zijn voorganger is dat aan het einde van Beets' studententijd de fotografie haar intrede deed. Daardoor beschikken we ook over foto's, vooral van een Beets op latere leeftijd, zodat we een beeld hebben van hoe hij er 'echt' heeft uitgezien. Het is opvallend dat het niet de foto's van Beets zijn die het bekendst werden, maar de tekeningen en gravures.

PORTRET VAN NICOLAAS BEETS UIT DE NEDERLANDSCHE MUZEN-ALMANAK, 1838, DOOR J.P. LANGE (NAAR W. GREBNER). RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM.

PORTRET VAN LORD
BYRON, VROEGE
NEGENTIENDE EEUW,
PARTICULIERE
COLLECTIE.

BYRONIAAN

Beets werd op 13 september 1814 te Haarlem geboren. In 1833 ging hij in Leiden theologie studeren. In de zes jaar dat Beets in Leiden verbleef, was hij literair zeer actief. Hij publiceerde in jaarboekjes, correspondeerde met schrijvers, publiceerde dichtstukken en nam plaats in de redactie van de *Studenten Almanak*. Bovendien was hij één van de drijvende krachten achter de Rederijkerskamer voor Uiterlijke Welsprekendheid, die vanwege de voorkeur van de studenten voor Byron en Victor Hugo de 'Romantische Club' werd genoemd. Het portret in de *Nederlandsche Muzen-Almanak* bevestigde het imago dat Beets in de jaren daarvoor had opgebouwd: dat van de

Nederlandse Byron. Hoezeer Beets in die tijd bezig was met de Engelse dichter, blijkt uit zijn dagboek. Hij las Byron voor aan vrienden, voerde gesprekken en briefwisselingen in het Engels en maakte vertalingen van diens verzen.

Beets was niet alleen bezig met het werk van Byron, hij probeerde ook te denken en te voelen als zijn idool. Toen in 1835 de komeet Halley zichtbaar was, bezocht hij de Leidse Sterrewacht. De aanblik bracht hem in een poëtische stemming. Meteen schoten hem de regels van Byron te binnen: 'Ye stars, who are the poetry of heaven!' In zijn dagboek noteerde Beets dat hij zich probeerde voor te stellen hoe Byron zich op reis voelde als hij elke avond, 'in sublieme eenzaamheid, met gekruiste armen over 't dek van zijn schip' wandelde, 'tusschen de Zee en den starrenhemel'. Hierdoor geïnspireerd, dwaalde hij 's avonds door de Haarlemmerhout om zelf de eenzaamheid te ervaren. In zijn dagboek schreef hij: 'Zonsondergang zonder wolken, rood en helder, als een man, die in zijn glorie sterft.' De jonge Beets bewonderde Byron zo sterk dat hij diens imago – dat van een romantisch, melancholisch genie – kopieerde en

tember 1814 te Haar-
 3 ging hij in Leiden
 In de zes jaar dat
 bleef, was hij literair
 liceerde in jaarboek-
 e met schrijvers, pu-
 en en nam plaats in
Studentenalmanak.
 én van de drijvende
 e Rederijderskamer
 elsprekendheid, die
 ar van de studenten
 or Hugo de 'Roman-
 enoemd. Het portret
Muzen-Almanak be-
 dat Beets in de jaren
 bouwd: dat van de
 was met de Engelse
 an vrienden, voerde
 kte vertalingen van
 rron, hij probeerde
 35 de komeet Hal-
 De aanblik bracht
 m de regels van By-
 n!' In zijn dagboek
 hoe Byron zich op
 eid, met gekruiste
 de Zee en den star-
 nds door de Haar-
 zijn dagboek schreef
 als een man, die in
 o sterk dat hij diens
 nie – kopieerde en

daar zijn eigen status aan ontleende, bijna als een *lookalike* van de Engelse dichter.

Byron werd in heel Europa befaamd dankzij zijn romantische dicht-
 stuk *Childe Harold's Pilgrimage* (1812-1818). Uit alles blijkt dat de stu-
 dent Beets ook probeerde roem te verwerven door het schrijven van By-
 roniaanse dichtverhalen. In maart 1834 werkte hij aan *Jose, een Spaansch*
verhaal: het eerste oorspronkelijke Byroniaanse werk van zijn hand. Hij
 wilde er de stijl en de toon, maar ook de pessimistische levenshouding van
 de Engelse dichter in imiteren. Door de publicatie van *Jose* werd Beets, als
 we tenminste afgaan op zijn eigen getuigenis, in korte tijd bekend. Aan
 zijn vriend Johannes Kneppelhout bekende hij op 17 november 1834, in
 de taal van Byron: 'I am now, as Dutchmen say, making *opgang* at Leyden.'
 Diezelfde dag noteerde hij in zijn dagboek wat de gevolgen waren van zijn
 plotselinge roem. Op straat werd hij herkend, nagewezen en aangespro-
 ken, vooral door dames die – als we Beets moeten geloven – gefascineerd
 waren door de Leidse Byroniaan.

Byron was de meest in beeld gebrachte dichter van zijn generatie. Ook
 Beets was zich bewust van de kracht van het beeld. Op 14 juli 1835 no-
 teerde hij in zijn dagboek: 'Ik zal en moet mijn welgelijkend portret in 't
 licht geven.' Die ijdelheid werd niet door iedereen op prijs gesteld. Beets'
 medestudent Jan Bastiaan Molewater vond het bespottelijk hoe Beets er
 in Leiden bij liep, 'ganschelijk in het zwart gekleed, zeer bestoven, met een
 bitter verkreukten witten das', zo beschreef hij hem in zijn dagboek. Het
 zou tot 1839 duren voordat Beets in het opstel 'De zwarte tijd' definitief
 zijn Byroniaanse veren afschudde.

DOMINEE

Eind 1840 werd Beets beroepen als predikant in Heemstede. Eerder dat jaar
 was hij in het huwelijk getreden met jonkvrouwe Aleida van Foreest, met
 wie hij een gezin stichtte. Hoewel sommigen zijn komst naar Heemstede
 vanwege zijn Byronisme met argusogen hadden bekeken, was hij als predi-
 kant geliefd. Menigeen vond het een ervaring om Beets, die een begaafde
 kanselredenaar bleek te zijn, te horen. Jacob van Lennep merkte op: 'Voller
 kerken had men nooit te Heemstede gezien: zelfs ontbreekt het niet aan

PORTRET VAN NICOLAAS
BEETS IN ZIJN WERK-
KAMER IN DE PASTORIE
VAN HEEMSTEDDE, CIRCA
1849, DOOR D.J. SLUYTE
(NAAR A.J. EHNLE).
RIJKSMUSEUM,
AMSTERDAM.

God, gezin en vaderland. Na de Byroniaanse duisternis had Beets zich bekeerd tot het licht. Geen wonder dat daar ook een nieuw portret bij hoorde. Eind jaren veertig werd Beets getekend door de Nederlandse kunstschilder en lithograaf Adrianus Johannes Ehnle. De prent werd uitgebracht door de Haarlemse uitgever A.C. Kruseman. Kennelijk rekende hij erop dat er liefhebbers voor waren, want in *Het Lees kabinet* van 1849 publiceerde hij een aankondiging van het portret, dat bij elke boekhandel besteld kon worden. Er waren drie verschillende versies: een 'Ongeletterde Proefdruk' kostte tien gulden, een 'Proefdruk, met fac-simile' zes en een 'Druk, zonder fac-simile' vier gulden.

Wie het portret van Ehnle, waar Beets ongetwijfeld bemoeienis mee heeft gehad, bekijkt, ziet een aantal betekenisvolle details. Zo is Beets afgebeeld op een duidelijk herkenbare locatie: zijn werkkamer in de pastorie van Heemstede; achter hem is een boekenkast met een gordijn ervoor zichtbaar. Het portret laat er geen twijfel over bestaan hoe Beets zichzelf wilde presenteren: als verkondiger van Gods woord. Niet voor niets is door het raam, in de verte, de

toehoorders, die met den eersten spoor-
trein van Amsterdam komen: en er zijn
reeds partijtjens georganiseerd om hem,
zoodra het weer gunstiger wordt, van
hier te gaan hooren preeken.'

Beets stortte zich op zijn nieuwe werk:
hij legde huisbezoeken af, sprak troosten-
de woorden en verzorgde catechisatieles-
sen. Zijn literaire activiteiten raakten
hierdoor in deze periode enigszins op de
achtergrond. Wel publiceerde hij vanaf
1848 zijn preken onder de titel *Sticht-
elijke uren*. Pas in 1853 verscheen er weer
een dichtbundel van zijn hand onder de
titel *Korenbloemen*. De verwijzing naar
Constantijn Huygens was duidelijk: net
als diens poëzie was ook die van Beets
slechts 'bijslagh' naast de drukke werk-
zaamheden als predikant. In Beets' bun-
del komen de voor de dominee-dichter
kenmerkende onderwerpen ter sprake:

et den eersten spoor-
m komen: en er zijn
organiseerd om hem,
unstiger wordt, van
preeken.’

op zijn nieuwe werk:
en af, sprak troosten-
orgde catechisatieles-
activiteiten raakten

riode enigszins op de
ubliceerde hij vanaf
nder de titel *Stichte-*
53 verscheen er weer
a zijn hand onder de

De verwijzing naar
s was duidelijk: net

s ook die van Beets
ast de drukke werk-
ikant. In Beets' bun-
de dominee-dichter

werpen ter sprake:
id Beets zich bekeerd
ret bij hoorde. Eind

unstschilder en litho-
at door de Haarlemse
t er liefhebbers voor

ij een aankondiging
orden. Er waren drie
tte tien gulden, een
simile' vier gulden.

emoeienis mee heeft
is Beets afgebeeld op
storie van Heemste-
r zichtbaar. Het por-
ilde presenteren: als
raam, in de verte, de

Hervormde Kerk van Heemstede te zien. Op tafel liggen zijn schrijfgerei (een inktstel en ganzenvaar) en manuscripten. Waar hij zich door liet inspireren, wordt óók duidelijk: op tafel ligt de Bijbel. De zwierige das is verdwenen. Beets draagt een zegelring aan zijn linkerhand. Daarmee wordt benadrukt dat hij niet alleen de herder is van zijn eigen gezin, maar van zijn hele geloofsgemeen- te. Duidelijk zichtbaar is ook de ridderorde op de revers van zijn donkere jas. In 1843, toen hij in Heemstede stond, was Beets door Willem II benoemd tot ridder in de orde van de Nederlandse leeuw. Dit onderstreepte Beets gehecht- heid aan het Huis van Oranje.

Ehnles tekening van Beets bleek invloedrijk; later zou door de graficus P. Blommers nog een andere prent, een 'toonlithografie', van het portret worden gemaakt in zwart met toonblok in beige.

HOGLERAAR EN NATIONAAL SYMBOOL

Nadat Beets enkele beroepen om elders predikant te worden had afgewezen en tot twee keer toe een professoraat te Stellenbosch had geweigerd, werd hij eind 1853 in Utrecht beroepen. In deze jaren zou zijn faam alleen maar verder toenemen. Toch waren de Utrechtse jaren niet in alle opzichten gelukkig. In 1856 overleed zijn echtgenote in het kraambed. Drie jaar na de dood van Aleide hertrouwde hij met haar jongere zus, Jacoba Elisabeth. In 1874 volgde, tot veler verrassing, Beets' benoeming tot hoogleraar in de godgeleerdheid aan de universiteit van Utrecht. Daarmee ging naar verluidt de persoonlijke wens van koning Willem III in vervulling. Een groot geleerde schijnt hij overigens niet te zijn geweest.

Natuurlijk moest Beets in die hoedanigheid in beeld worden gebracht. Zo werd professor Beets in 1881 door de portretschilderes Thérèse Schwartze uitgebeeld in zijn zwarte toga met witte bef. Daarop zijn alle voor het werk van Schwartze kenmerkende eigenschappen te vinden: de trefzekere manier van

PORTRET VAN NICO-
LAAS BEETS, CIRCA
1854, DOOR P. BLOM-
MERS (NAAR A.J.
EHNLE). RIJKSMUSEUM,
AMSTERDAM.

PORTRET VAN NICOLAAS BEETS ALS HOOG-
LERAAR, 1881, DOOR
THÉRÈSE SCHWARTZE.
CENTRAAL MUSEUM
UTRECHT.

schilderen, de fraaie stofverwerking (het glanzende zwart van de toga) en een zekere *joie de vivre* (in de woorden van Jenny Reynaets). De weldoorvoede Beets is minzaam glimlachend op het doek gezet. De gouden ring aan zijn linkerhand springt in het oog. Hier zien we een tevreden man en een levensgenieter.

Beets zou de leerstoel tot 1884 bezetten. Op 13 september van dat jaar vierde hij zijn zeventigste verjaardag. Hem viel een nationale huldiging ten deel die in Nederland haar weerga niet kende en die geïnspireerd leek door de wijze waarop men in Frankrijk een paar jaar eerder Victor Hugo geëerd had. Er verschenen ook verschillende aan de jubilaris gewijde tijdschriftafleveringen.

rt van de toga) en een
)s). De weldoorvoede
gouden ring aan zijn
n man en een levens-
ber van dat jaar vierde
auldiging ten deel die
rd leek door de wijze
Hugo geëerd had. Er
jdschriftafleveringen.

Zo nam het geïllustreerde periodiek *Eigen Haard* een biografische schets van Beets op en drukte het drie afbeeldingen af: een portret als vierentwintigjarige, één als veertigjarige en een houtgravure door E.A. Tilly, naar een tekening van P.A. Schipperus, van Beets in zijn studeerkamer in de Utrechtse Boothstraat 6.

Vooraf het derde portret is interessant. Het laat Beets zien als geleerde en dichter. Dat Beets hoogleraar was, is te zien aan de boeken, de twee globes en het spreekgestoelte vanwaarachter hij zijn studenten onderwees. Dat hij ook een groot dichter was, wordt beklemtoond door de ganzenveer in zijn hand en – vaag op de achtergrond – een borstbeeld: gezien de wrongtulband, is het wellicht de bekende Royer-buste van Bilderdijk. Het is bekend dat Beets een bewonderaar was van Bilderdijk, al erkende hij dat die omstreden was. De Bilderdijk-buste in het portret onderstreepte Beets' status als grootste levende dichter van Nederland. Geen wonder dat de opkomende beweging van Tachtig haar pijlen in de eerste plaats op Beets richtte. Maar daar trok hij zich niet veel van aan. Hij ging ongestoord voort met het publiceren van bundels als *Najaarsbladen* (1881), *Winterloof* (1887), *Nog eens winterloof* (1892) en *Dennenaalden* (1900). Vernieuwend waren die dichtwerken niet, maar bij het grote publiek bleef Beets geliefd.

PORTRET VAN NICOLAAS BEETS IN ZIJN STUDEERKAMER, OORSPRONKELIJK VERSCHENEN IN *EIGEN HAARD*, 1884, DOOR E.A. TILLY (NAAR P.A. SCHIPPERUS). UNIVER-SITAIRE BIBLIOTHEKEN LEIDEN.

IN STEEN VEREEUWIGD

In 1884 kreeg Beets een borstbeeld aangeboden ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag. Het was gemaakt door Frans Stracké (een broer van de bekende Jean Theodore). Op het voetstuk stond: 'Nederland aan Nicolaas Beets'. Matthias de Vries, die Beets tijdens de hulding toesprak, merkte op: 'Daar praat gij nu in steen, fraaier nog dan de Vondel in uw studeervertrek!' In krantenverslagen werden telkens weer de woorden herhaald die de oude Beets, staande naast de buste, had gesproken tijdens zijn dankwoord: 'Soli Deo Gloria' ('Alleen aan God de eer'). En: 'Gij vereert mij te veel, maar ik kan het niet helpen. Het is voor uwe verantwoordelijkheid.' Die bescheidenheid hoorde bij zijn imago als dominee-dichter.

PORTRETBUSTE VAN
NICOLAAS BEETS, 1884,
DOOR FRANS STRACKÉ.
CENTRAAL MUSEUM
UTRECHT.

BUSTE VAN NICOLAAS
BEETS, 1894, DOOR
CORNELIS BEETS.
RIJKSMUSEUM, AM-
STERDAM.

Het was niet voor het laatst dat Beets in steen vereeuwigd werd. Op maandag 23 mei 1898 werd, tijdens een plechtige bijeenkomst, zijn marmereen borstbeeld ingehuldigd in het Rijksmuseum in Amsterdam. De buste, die op een voetstuk van gepolijst graniet staat, werd vervaardigd door zijn zoon Cornelis Beets, predikant te Arnhem. Een jaar eerder was het beeld in die stad tentoongesteld. Omdat velen getroffen waren door de gelijkis en men de grote schrijver wilde eren, riepen enkele vrienden een commissie in het leven die bewonderaars ocriep een financiële bijdrage te leveren van minimaal honderd gulden, zodat de buste door het Rijksmuseum kon worden aangekocht. Overigens was Beets zelf niet bij de onthulling aan-

egenheid van zijn ze-
cké (een broer van de
derland aan Nicolaas
ing toesprak, merkte
del in uw studeerver-
orden herhaald die de
ens zijn dankwoord:
j vereert mij te veel,
woordelijkheid.' Die
chter.

ereeuwigd werd. Op
nkomst, zijn marme-
msterdam. De buste,
ervaardigd door zijn
eerder was het beeld
en door de gelijkenis
rienden een commis-
le bijdrage te leveren
et Rijksmuseum kon
ij de onthulling aan-

wezig. Desondanks werd in tal van kranten melding gemaakt van deze gebeurtenis. Op het voetstuk staat Beets' naam, op de achterzijde 'Octogenarius' (tachtigjarige).

Voor de onthulling werden tal van letterkundigen en hoogwaardigheidsbekleders uitgenodigd. Ursula Martha van Braam, de weduwe van Beets' in 1885 overleden vriend Johannes Kneppelhout, was één van hen. Vanuit Oosterbeek schreef ze de oude Beets dat ze er vanwege haar zwakke gezondheid helaas niet bij kon zijn, maar dat ze het terecht vond dat hij gehuldigd werd: 'Zeker U hadt geen monument noodig om te blijven leven in de harten uwer landgenooten. Maar toch zal het U eene aangename gewaarwording zyn, uw beeld te mogen aanschouwen in het midden van onze vaderlandsche herinneringen.' Zo werd Beets' beeltenis in 1898 opgenomen in de collectie van het Rijksmuseum. Dat was een hoogtepunt in de canonisering van zijn auteurschap, die al in 1838 was ingezet.

HET ONGEPUBLICEEERDE POST MORTEMPORTRET

Op 13 maart 1903 blies Beets op 88-jarige leeftijd de laatste adem uit. Zijn dood kwam niet als een verrassing, want sinds het einde van februari – toen hij getroffen werd door een beroerte – werd in veel kranten vrijwel dagelijks over zijn toestand geschreven. Toen het onvermijdelijke bericht van zijn dood arriveerde, was de hele natie in rouw. Op de Boothstraat kwamen talloze condoleances binnen. Het koningshuis liet zich evenmin onbetuigd. Koningin Wilhelmina schreef de weduwe: 'Ik betuig U mijne oprechte deelneming in het droevig verlies dat U geleden heeft door het overlijden van uw echtgenoot. Ik betreur in prof. Beets een trouw vriend van mijn Huis, aan Wien ons vaderland veel te danken heeft.'

GEDENKTEKEN VOOR
NICOLAAS BEETS VER-
SCHENEN IN DE NEDER-
LANDSCHE SPECTATOR,
1903, DOOR J. LINSE.
UNIVERSITAIRE BIBLIO-
THEKEN LEIDEN.

POST MORTEM-FOTO
VAN NICOLAAS BEETS,
1903, DOOR C.L.A.
LIETZE. UNIVERSITAIRE
BIBLIOTHEKEN LEIDEN.

De man die tijdens zijn leven zo vaak werd geportretteerd, werd ook na zijn dood meteen in beeld gebracht. Daarin leek hij op Bilderdijk, van wie direct na zijn overlijden een doodsportret en dodenmasker werden gemaakt. Beets' stoffelijk overschot werd door de Utrechtse fotograaf C.L.A. Lietze op de gevoelige plaat vastgelegd. Hij maakte drie haarscherpe foto's, waarop Beets' gelaatstrekken duidelijk zichtbaar zijn. Ook is te zien hoe mager de oude Beets geworden was. Een verschil met Bilderdijk is dat Beets' doodsportret niet in de openbaarheid kwam. De foto's, die nu bewaard worden in het Beets-archief in Leiden, dienden vermoedelijk slechts als herinnering voor de familie. Op de grote Beets-tentoonstelling die in maart 1904 in Den Haag plaatsvond, waren ze niet te zien en in de hele twintigste eeuw werden ze voor zover bekend niet gereproduceerd. Pas honderd jaar na Beets' overlijden, toen de inventaris van het Beets-archief werd gepubliceerd, werd een van de post mortemfoto's voor het eerst afgedrukt.

VERDER LEZEN

Over het leven van Beets zie P.D. Chantepie de la Saussaye, *Het leven van Nicolaas Beets*. Haarlem 1906 (tweede druk), Johs. Dyserinck, *Dr. Nicolaas Beets*. Haarlem 1903 en G. van Rijn [voortgezet door J.J. Deetman], *Nicolaas*

retteerd, werd ook
ij op Bilderdijk, van
enmasker werden ge-
tse fotograaf C.L.A.
e haarscherpe foto's,
Ook is te zien hoe
ilderdijk is dat Beets'
co's, die nu bewaard
noedelijk slechts als
nstelling die in maart
in de hele twintigste
rd. Pas honderd jaar
rchief werd gepubli-
st afgedrukt.

ssaye, *Het leven van*
serinck, *Dr. Nicolaas*
Deetman], *Nicolaas*

Beets. 3 dln. Rotterdam 1910-1919. Zie ook de wetenschappelijke editie van de *Camera Obscura*. 2 dln. Ed. Willem van den Berg, Henk Eijssens, Joost Kloek en Peter van Zonneveld. Amsterdam 1998. Over Beets' studententijd zie Peter van Zonneveld, *De Romantische Club. Leidse student-auteurs 1830-1840*. Leiden 1993, en het door Van Zonneveld uitgegeven *Dagboek van de student Nicolaas Beets, 1833-1836*. Den Haag 1983. Over Beets en Byron zie Rick Honings, 'The Dutch Byron. Nicolaas Beets (1814-1903)', in: Gaston Franssen & Rick Honings (red.), *Idolizing Authorship. Literary Celebrity and the Construction of Identity, 1800 to the Present*. Amsterdam 2017, 58-79. Over het Nederlandse Byronisme zie Rick Honings & Lotte Jensen, *Romantici en revolutionairen. Literatuur en schrijverschap in Nederland in de 18e en 19e eeuw*. Amsterdam 2019, 187-199. Over Beets' roem zie Rick Honings, *De dichter als idool. Literaire roem in de negentiende eeuw*. Amsterdam 2016, 259-320. Over de Leidse Beets-collectie zie André Bouwman, *De Beetscollectie te Leiden. Inventaris van papieren en drukken uit het bezit van Nicolaas Beets (1814-1903) berustend in de Bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*. Leiden 2003. Henk Eijssens promoveerde op de *Nederlandsche Muzen-Almanak: De literaire almanak als standmeter van de Nederlandse poëzie*. S.l. 2016. Eerder publiceerde hij het dagboek van Jan Bastiaan Molewater, 'Hoe zal het met mij afloopen'. *Het studentendagboek 1833-1835*. Hilversum 1999. Over doodsportretten zie Bert Sliggers (red.), *Naar het lijk. Het Nederlandse doodsportret 1500-heden*. Zutphen 1998.